

יסודות יומא

שיעור רביעי

”ומתקינין כהן אחר תחתיו”

מקורות

א. משנה ב.

ב. גמ' יב.-: ”ומתקינין לו... הכא נמי עבודתו מחנכתו”

ג. ירושלמי מגילה פ”א ה”י ”וכפר הכהן... שממנין זקנים בפה”

ד. ביאור הראב”ד לספרא אחרי מות פרק ח הל’ ד ד”ה מנין לרבות לו

[ה. תוס’ ישנים יב: ד”ה שני]

ו. רש”ש יב. ד”ה פשיטא

ז. תוס’ יב: ד”ה כהן גדול; חידושי הגר”ח יומא יב: ’בענין מינוי כהן גדול וסילוקו’

ירושלמי מגילה פ”א ה”י

וכפר הכהן אשר ימשח אותו - מה תלמוד לומר? לפי שכל הפרשה אמורה באהרן, אין לי אלא אהרן עצמו, מניין לרבות כהן אחר? תלמוד לומר 'אשר ימשח אותו'. אין לי אלא משוח בשמן המשחה, המרובה בגדים מניין? תלמוד לומר 'ואשר ימלא את ידו'. מניין לרבות כהן המתמנה? תלמוד לומר 'וכפר הכהן'. במה הוא מתמנה? רבנן דקיסרין בשם רבי חייא בר יוסף: בפה. אמר רבי זעירה: הדא אמרה שממנין זקנים בפה.

פירוש הראב”ד לספרא אחרי מות פרק ח הל’ ד

מנין לרבות לו כהן אחר הממונה? תלמוד לומר 'וכפר הכהן' – מנין שצריכים אנו להתקין לו כהן אחר שמא יארע בו פסול, וזו התקנה תהא במקום משיחה או ריבוי בגדים שצריך להיות בכהן גדול קודם יום הכפורים. ולפי שאי אפשר לו למשחו קודם לכן או להלבישו שמונה בגדים, לפי שאין ממנין שני כהנים גדולים אחד משום איבה, התקנה הזו היא במקום משיחה וריבוי בגדים.

חידושי הגר”ח יומא יב: ’בענין מינוי כהן גדול וסילוקו’

ובתוס’ הקשו דמדקאמר טעמא משום איבה, משמע דמדינא ראוי להיות כהן גדול מדאורייתא אלא גזרו ביה רבנן משום איבה, וא”כ תימה אמאי איצטריך לפרושי טעמא דאין משמש בכהן הדיוט משום דמעלין בקודש ואין מורדין תיפוק ליה דהוי מחוסר בגדים ועבודתו פסולה, דכהן גדול ששימש בד’ בגדים הוי מחוסר בגדים. ותירצו, דכהן גדול מתמנה בפה ומסתלק בפה, ובירושלמי דריש לה מקרא ע”ש, וכ”כ התוס’ בזבחים יח ע”א.

ופירש הגבורת ארי, דכוונת התוס’ דמסלקין אותו מלהיות כהן גדול וממילא דינו ככהן הדיוט, ועל כן לא חשיב מחוסר בגדים אם עבד בד’ בגדים, ורק משום דמעלין בקודש ואין מורדין אין מניחים אותו לשמש בד’ בגדים. והקשה הגבורת ארי מהא דמבואר בהוריות יב ע”ב דכהן גדול שעבר ממשיחתו מחמת מומין או צרעת דאינו ראוי לעבודה כלל לעולם, אפילו הכי אסור באלמנה, וליף לה מקרא, ואם כן חזינן דאף שעבר עדיין הוא בקדושתו ולא פקע מינה דיני תורת כהונה גדולה. וכן הקשה מהא דתנן שם בדף ט ע”ב דמשוח שעבר ממשיחתו ואחר כך חטא דמביא פר כדין כהן גדול, הרי דאף שעבר עדיין הוא בקדושתו. וכן הוא בטורי אבן מגילה דף ט ע”ב.

הנה שמעתי על הקושיא הנ"ל תירוץ אחר מהרב (שליט"א) זצ"ל בשם אביו הגר"ח הלוי זצ"ל, וזה תוכן דבריו: דלכאורה קשה עוד קושיא אחרת, דאמאי מתמנה בפה, הא כהן גדול בעי משיחה, ותיריך, דבכהן גדול יש ב' דינים א' דין משיחה, שבה הוא מתקדש לכהן גדול, וב' דין מינוי, שלכד המשיחה עוד יש לו דין אחר, שהוא נתמנה לכהן גדול. ונמצא שדין משיחה שלו אינה בטלה לעולם, כמו כלי שרת שנמשח, שאין יכול לעולם להתבטל מקדושתו וליעשות חולין, דעל קדושת המשיחה אין שייך ביטול, אבל המינוי שלו יכול להתבטל, דעל מינוי שייך ביטול וסילוק. וזה כוונת הירושלמי 'כהן גדול מתמנה בפה', פירוש שלכד המשיחה עוד יש לו דין מינוי, ולפיכך 'מסתלק בפה', דעל מינוי שייך סילוק, אבל המשיחה אינה יכולה להתבטל לעולם, ואי לא היתה לו אלא משיחה לבדה לא היה יכול להסתלק לעולם, אבל עכשיו שיש לו דין מינוי, לפיכך יכול להסתלק. ונמצא לפי זה, שכהן גדול משוח שעבר אין לו דין מינוי, דהא נסתלק ועבר הוא מכהונתו, אבל דין המשיחה שלו יש לו, דאינה בטלה לעולם.

בשיעור שעבר עסקנו באופן מינוי וחינוך הכהן הגדול. בשיעור זה נשלים את העיסוק בעניין זה סביב דין הכהן החלופי שמתקנים תחת הכהן הגדול למקרה שיארע בו פסול.

מקור דין זה במשנה בתחילת המסכת:

שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין, ומתקנין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול. (משנה ב.)

לאור דברי המשנה יש לדון – התקנה זו מה טיבה? האם זהו זימון בעלמא (שרק מגדיר מי יהיה הכהן הגדול בשעת הצורך), או שיש להתקנה משמעות הלכתית? האם באופן העקרוני הכהן החלופי הוא כהן הדיוט רגיל, או שהתקנתו לכהן גדול חלופי מגדירה אותו כבר בשעה זו, לכל הפחות לדברים מסוימים, ככהן גדול?

לכאורה, ספק זה נפשט מסוגיית הגמרא הדנה כיצד הכהן החלופי מתחנך ככהן גדול כאשר הכהן הגדול המקורי נפסל באמצע עבודת יום הכיפורים:

פשיטא אירע בו פסול קודם תמיד של שחר מחנכין אותו בתמיד של שחר, אלא אירע בו פסול אחר תמיד של שחר במה מחנכין אותו? (יומא יב.)

מדברי הגמרא עולה כי הכהן החלופי זקוק ל'חינוך' בשעת כניסתו לעבודה ככהן גדול, בדומה לכל כהן גדול חדש. נראה מכך שלהתקנתו לכהן גדול אין משמעות הלכתית, והוא נעשה לכהן גדול רק כאשר הוא ממלא באופן מעשי את מקומו של הכהן הגדול שנפסל.

לעומת דברי הגמרא, בספרא נאמר:

וכיפר אשר ימשח אותו – מה תלמוד לומר? לפי שכל הפרשה אמורה באהרן, אין לי אלא אהרן עצמו, מנין לרבות כהן אחר? תלמוד לומר 'אשר ימשח אותו'. אין לי אלא משוח בשמן המשחה, מרובה בגדים מנין? תלמוד לומר 'ואשר ימלא את ידו'. מנין לרבות כהן אחר המתמנה? תלמוד לומר 'וכפר הכהן'. (ספרא אחרי מות פרק ח הל' ד)

הספרא לומד מדרשה שהכהן החלופי כשר לעבודת יום הכיפורים. מכך שהספרא נזקק לדרשה זו נראה כי לשיטתו התקנתו לכהן גדול חלופי מהווה מינוי המכשיר אותו לעבודת היום. ואם כן, לכאורה הספרא חלוק על דברי הגמרא דלעיל, ולשיטתו הכהן החלופי אינו זקוק ל'חינוך', שכן עצם מינויו מכשיר אותו לעבודת יום הכיפורים.

דרשה זו מובאת גם בירושלמי, ועל גבי דרשה זו מוסיף הירושלמי:

במה הוא מתמנה? רבנן דקיסרין בשם רבי חייא בר יוסי: בפה. [ירושלמי מגילה פ"א ה"י]¹

מבואר, אם כן, כי לשיטת הספרא והירושלמי, לעומת כהן גדול רגיל המתמנה על ידי 'משיחה וריבוי', הכהן החלופי מתמנה על ידי דיבור בפה.

הראב"ד בביאורו לספרא מבאר את טעם החילוק בין כהן חלופי לכהן גדול רגיל, מדוע הכהן החלופי אינו מתמנה – בדומה לכהן גדול רגיל – על ידי 'משיחה וריבוי':

מנין לרבות לו כהן אחר הממונה? תלמוד לומר 'וכפר הכהן' – מנין שצריכים אנו להתקין לו כהן אחר שמא יארע בו פסול, וזו התקנה תהא במקום משיחה או ריבוי בגדים שצריך להיות בכהן גדול קודם יום הכפורים. ולפי שאי אפשר לו למשחו קודם לכן או להלבישו שמונה בגדים, לפי שאין ממנין שני כהנים גדולים אחד משום איבה, התקנה הזו היא במקום משיחה וריבוי בגדים. [ביאור הראב"ד לספרא, שם]

לדברי הראב"ד, זהו דין מיוחד מחמת חוסר האפשרות למנות את הכהן החלופי על ידי 'ריבוי ומשיחה': לא ניתן למנות שני כהנים גדולים כאחת משום איבה, ולכן אי אפשר ל'משוח ולרבות' את הכהן החלופי. בשל כך קבעה התורה שמינויו ייעשה באופן אחר – בפה.²

עם זאת, ניתן להציע הסבר עקרוני למינויו השונה של הכהן החלופי. כהן רגיל מתמנה לעמוד ככהן גדול מצד עצמו, אך הכהן החלופי מתמנה רק לעמוד ולתפקד תחת הכהן הגדול שארע בו פסול. בשל כך, אין זה שייך למשוח אותו בשמן המשחה ולהלביש אותו את שמונת בגדי הכהונה, אלא יש למנותו בפה בלבד – להגדיר שהוא מיועד לעמוד במקום הכהן הגדול אם יארע בו פסול, ותו לא.

הגדרה זו למעמדו השונה של הכהן החלופי עולה משיטת ריב"א המובאת בתוספות ישנים:

שני כל מצות כהונה גדולה עליו – ואומר ריב"א, דמכל מקום הוי הפר משל כהן שעבר שהיה קבוע בכל יום. [תוס' ישנים יב: ד"ה שני]³

לשיטת ריב"א, את "פרו של כהן גדול" מביא הכהן הגדול הקבוע ולא הכהן החלופי המשמש כעת. שיטה זו טעונה ביאור: מדוע הכהן המשמש אינו מביא את הפר, והרי הוא העושה את סדר העבודה? נראה מכך כי הכהן החלופי אינו כהן גדול מצד עצמו, אלא הוא שליחו של הכהן הגדול המקורי. בשל כך, את הפר מביא הכהן הגדול המקורי ולא הוא.⁴

נראה להעמיק הבנה זו על פי דברי הרמב"ם:

וממנין כהן גדול, הוא ראש לכל הכהנים, ומושחין אותו בשמן המשחה, ומלבישין אותו בגדי כהונה גדולה, שנאמר: 'והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק' וגו'.

[הל' כלי המקדש והעובדים בו פ"ד ה"ב]

¹ וכעין זה כותב הירושלמי במסכת יומא [פ"א ה"א].

² יש לשאול על כך, מדוע קיימת חובה למנות את הכהן החלופי כבר לפני כהן גדול, ומדוע לא ניתן להמתין ולמנותו רק אם יצטרך להיכנס לעבודה תחת הכהן הגדול. המנחת אברהם [ה"ב סי' כה פרק ד] מבאר, כי לשיטת הראב"ד יש להפריש גם את הכהן החלופי שבעת ימים קודם יום הכיפורים, ולשם כך יש למנותו כבר בשעה זו.

³ תוספות ישנים מביאים שיטה חולקת בשם רבנו, כי את הפר מביא הכהן החלופי. [ועי' תוספות [מגילה ט: ד"ה אין בין] הנוקטים כריב"א].

⁴ עיקרון זה מפורש בדברי תוס' ישנים להלן [מט: ד"ה שחט], המעלים סברה שאם הכהן הגדול שחט את פרו ולאחר מכן נטמא – הכהן הנכנס תחתיו מקריב את קרבנו, "שאינו אלא שלוחו של ראשון ופר עצמו קרינא ביה".

הרמב"ם מגדיר את הכהן הגדול כ"ראש לכל הכהנים"⁵. עולה מכך כי כהונה גדולה ביסודה אינה קדושה החלה על הגברא, אלא זהו מינוי לתפקיד – שלטון על שבט הכהנים⁶. בהתאם לכך, קיים חילוק עקרוני בין הכהן החלופי לכהן גדול: הכהן החלופי אינו מתמנה להיות "ראש לכל הכהנים", אלא הוא מוגדר כ'ממלא מקום' בלבד. בהתאם לכך, הוא עושה את סדר עבודת יום הכיפורים בשליחות הכהן הגדול שנטמא, ולכן את "פרו של כהן גדול" מביא הכהן הגדול המקורי שהעבודה נעשת בשליחותו⁷.

דברינו עד כה התבססו על הנחה שקיימת מחלוקת בין הבבלי לספרא ולירושלמי באופן מינויו של הכהן החלופי. אמנם, יש אחרונים הטוענים שגם הבבלי מודה שהכהן החלופי מתמנה באופן ייחודי, ובהתאם לכך הם מבארים את שאלת הגמרא דלעיל, כיצד מחנכים את הכהן החלופי, באופן אחר.

הזבח תודה כותב:

ועוד נלענ"ד לומר לולא דמסתפינא, דגם סוגית הש"ס מעיקרא ורב אדא ואבבי לא פליגי על ברייתא דתניא בספרא ופשוט הוא בירושלמי. אלא דלכולי עלמא קים להו דכהן זה המתמנה אין צריך חינוך לעבודה מדינא, אלא דהש"ס שקיל וטרי במה מחנכין אותו שיהא ניכר שהוא כהן גדול, שלא יהא נראה שכהן הדיוט משמש ביום הכיפורים כיון שמשמש בפנים רק בד' בגדים ככהן הדיוט ומעולם לא לבש שמונה. [זבח תודה יב. ד"ה ודוקא]

על פי דבריו, הגמרא אינה חולקת על הספרא והירושלמי. גם לפי הגמרא, המינוי נעשה בדיבור הפה, והסוגיה עוסקת רק בשאלה כיצד יוצרים היכר למינויו ככהן גדול⁸.

הרב יחיאל מיכל פיינשטיין [חידושי מרן הגר"מ סי' ח] מיישב את סוגיית הבבלי עם דברי הספרא והירושלמי באופן אחר, על פי טענתו העקרונית – אותה הבאנו בשיעור הקודם בהרחבה – כי לשיטת הרמב"ם קיימת הבחנה בין שני מושגים: 'מינוי' ו'חינוך'. על פי דבריו, המינוי הוא ההגדרה הפורמאלית המחילה עליו 'שם כהן גדול', ואילו החינוך הוא היותו כהן רגיל מבחינה מעשית. לאור דבריו אלו טוען הר"מ פיינשטיין כי מודה הבבלי לירושלמי שקיים הבדל בין הכהן החלופי לכהן גדול רגיל באופן המינוי: כהן גדול רגיל מתמנה ב'ריבוי ומשיחה', ואילו הכהן החלופי מתמנה בפה. ואף על פי כן שאל הבבלי: "אירע בו פסול אחר תמיד של שחר במה מחנכין אותו", שכן מלבד עצם המינוי יש צורך בחינוך – התחלת העבודה מבחינה מעשית, כך שהכהן לא יהיה לא רק 'כהן גדול' באופן פורמאלי, אלא גם ייעשה לכהן גדול באופן מעשי. וביחס לרובד זה אין חילוק בין כהן חלופי לכל כהן גדול אחר⁹.

לסיים השיעור נעיר, כי בניגוד לדברינו דלעיל, תוספות לומדים מדברי הירושלמי עיקרון כללי:

דכהן גדול מתמנה בפה ומסתלק בפה, ובירושלמי דריש ליה מקרא, ומסתברא שהדבר תלוי במלך ובאחיו הכהנים. [תוס' יומא יב: ד"ה כהן גדול]

⁵ נראה כי לפי הרמב"ם, זהו טעם הדין שאין ממנים שני כהנים גדולים כאחד.

⁶ עי' מנחת אברהם [ח"ב פ"ב אות ב] המביא להבנה זו ראיות שונות.

⁷ כן מבאר הרב יעקב פרנצוס במאמרו 'חינוך כהן גדול – מלכות ושליחות' [עלון שבות 150 עמ' 310], ועי' מנחת אברהם [שם] הכותב לעין זה.

⁸ וכן כותב הרש"ש [שם, ד"ה פשיטא]. [הזבח תודה והרש"ש מדייקים הבנה זו מדברי רש"י [ד"ה במה מחנכין]: "במה מחנכין אותו... ובמה הוא ניכר שהוא כהן גדול מעולם, ובמה יצא מהדיוטות, שתהא עבודת היום נעשית בכהן גדול". אמנם, עי' מנחת אברהם [שם, פ"א אות ד] טוען כי לאור דברי רש"י במסכת מכות [יא. ד"ה ואחד המרובה] יש לבאר את כוונתו באופן שונה: ההיכר אינו דין בפני עצמו, אלא משמעות 'הריבוי והמשיחה' הוא בכך שעל ידי זה ניכרת כהונה גדולה בהם].

⁹ וכן כותב הבית ישי [סי' לב].

מדבריהם עולה כי זהו עיקרון כללי בכל כהן גדול – "מתמנה בפה ומסתלק בפה"¹⁰.

הגבורת ארי תמה על כך מסוגיות בהן מבואר שקדושת כהן גדול אינה פוקעת:

מכל מקום ק"ל, דהא ודאי כהן גדול אף על גב דעבר ממשיחתי אכתי בקדושתיה קאי, דהא תנן בפרק ג' דהוריות: משוח שעבר ממשיחתו ואחר כך חטא, וכן נשיא שעבר מגדולתו ואחר כך חטא – כהן משיח מביא פר והנשיא כהדיוט, ומייתי לה התם מקרא. אלמא משוח אף על פי שעבר אכתי בקדושתיה קאי ומשום הכי מביא פר כדמעיקרא. ושם בפרק ג' מיבעי לרב פפא משוח שנצטרע מהו באלמנה ופשט לה מדתניא 'אין לי אלא עבר מחמת קריו, עבר מחמת מומו מנין? תלמוד לומר 'והוא', ושמע מינה מהא דאפילו עבר מחמת מומין וצרעת דאינו ראוי לעבודה כלל לעולם אפילו הכי בקדושתיהו קיימי.

[גבורת ארי יב: ד"ה ולא כהן]

רבנו חיים הלוי מבריסק מיישב את שיטת תוספות על פי הבחנה בשני רבדים הקיימים בכהן גדול:

דבכהן גדול יש ב' דינים: א' דין משיחה, שבה הוא מתקדש לכהן גדול. וב' דין מינוי, שלבד המשיחה עוד יש לו דין אחר, שהוא נתמנה לכהן גדול. ונמצא שדין משיחה שלו אינה בטלה לעולם, כמו כלי שרת שנמשח, שאין יכול לעולם להתבטל מקדושתו וליעשות חולין, דעל קדושת המשיחה אין שייך ביטול, אבל המינוי שלו יכול להתבטל, דעל מינוי שייך ביטול וסילוק.

[חידושי הגר"ח יומא יב: 'בענין מינוי כהן גדול וסילוקו]

לפי דבריו, כהונה גדולה היא גם חלות קדושה על הגברא וגם תפקיד אליו הכהן התמנה – "ראש לכל הכהנים". בהתאם לכך, המשיחה היא החלת הקדושה על הכהן, והמינוי בפה הוא המינוי לתפקיד.

על פי דבריו אלו מבאר הגר"ח, שדברי תוספות בשם הירושלמי אמורים ביחס לרובד של המינוי בלבד:

וזה כוונת הירושלמי 'כהן גדול מתמנה בפה', פירוש שלבד המשיחה עוד יש לו דין מינוי, ולפיכך 'מסתלק בפה', דעל מינוי שייך סילוק, אבל המשיחה אינה יכולה להתבטל לעולם, ואי לא היתה לו אלא משיחה לבדה לא היה יכול להסתלק לעולם, אבל עכשיו שיש לו דין מינוי, לפיכך יכול להסתלק. ונמצא לפי זה, שכהן גדול משוח שעבר אין לו דין מינוי, דהא נסתלק ועבר הוא מכהונתו, אבל דין המשיחה שלו יש לו, דאינה בטלה לעולם. [שם]

לטענתו, תוספות מודים שקדושת כהן גדול אינה בטלה לעולם, ודבריהם אמורים ביחס למינוי בלבד – מינוי זה אינו תלוי בקדושה, וכשם שהוא חל בפה כך ניתן לבטלו בפה ולסלקו ממשרת הכהונה הגדולה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

¹⁰ וכן כותבים פסקי תוספות אות י'.